

STUDENTŲ PATIRTIS TAIKANT DAILĖS TERAPIJOS METODĄ PRAKTIKOJE DIRBANT SU SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOMIS

EDITA VOSYLIENĖ

MARIJAMPOLĖS KOLEGIJA

Straipsnyje analizuojamas dailės terapijos metodo taikymo galimybės socialinėje veikloje. Pateikiami kokybinio tyrimo duomenys atskleidžia kolegijų socialinio darbo ir socialinės pedagogikos studijų programų studentų, išklausiusių dailės terapijos kursą ir vedusių keletą savarankiškų užsiėmimų, požiūrį į dailės terapijos metodo taikymo praktiką dirbant su socialinės rizikos šeimomis; gvildenami įgyti gebėjimai, naudingi profesinėje veikloje; aptariami sunkumai, patirti praktinėje veikloje.

ĮVADAS

Pagal Liudmilos D. Lebedevos (Лебедева, 2003) suformuluotą apibrėžimą, dailės terapija – unikalus metodas, leidžiantis žmogui ne vien žodžiais išreikšti ir sąmonę, ir pasąmonę. Čia svarbiausia yra procesas ir žmogus, o dailė naudojama kaip nežodinio bendravimo

priemonė, kaip būdas išsakyti ne iki galo suprastus jausmus, atkurti tai, kas vyko praeityje, pagerinti santykius. Dailės terapijoje svarbu ne tik tai, kas vaizduojama, bet ir tai, kaip pavaizduota ir kaip apie pavaizduotus dalykus kalbama. Dailės terapija, kaip ir kitos meno terapijos rūšys, vis dažniau yra taikoma dirbant su įvairiomis klientų grupėmis: 1) įvairių sutrikimų turinčiais pacientais; 2) normalios ir sutrikusios raidos vaikais; 3) socialinės rizikos grupių asmenimis; 4) įvairių visuomeninių grupių nariais (Kriukelienė, 2009).

Orientuojantis į praktinį specialisto rengimą, į kolegijų studijų socialinio darbo ir socialinės pedagogikos studijų programų specializacijų bloką įeina du kreditus apimantis dalykas „Dailės terapija“, kurį dėstant studentai yra mokomi pagrindinių terapinės veiklos principų, supažindinami su meno terapijos sritimis, meninės raiškos priemonių įvairove, dailės terapijos dokumentacija, taikymo metodais. Šis kursas suteikia galimybę saugioje ir kūrybiškoje atmosferoje geriau pažinti save, tarpasmeninės sąveikos ypatumus, labiau pajusti žmogaus jausmų ir vidinių konfliktų pasaulio įvairovę, pasirengti profesinei veiklai. Žinios ir įgūdžiai yra perteikiami praktinių užsiėmimų metu, kurie turi savitą struktūrą ir taisykles.

L. D. Lebedeva (Лебедева, 2003) dailės terapijos užsiėmimą (sesiją) siūlo skirstyti į tris etapus, kurių kiekvienas turi savo tikslus ir trukmę. *Pirmajame* etape (10–25 % užsiėmimo laiko) įvairiomis technikomis, pratimais ir „ledlaužiais“ sužadinama kliento vaizduotė, aptariamasi praeitas susitikimas, išsakomi lūkesčiai, skelbiama tema, numatomas laikas kūrybiniam darbui. *Antrajame* kūrybinio proceso etape (30–40 %) klientui individualiai ar grupėje siūloma patyrinti savo vidinį pasaulį, išreikšiamą dailės priemonėmis pasirinktoje darbo vietoje. *Trečiasis* etapas skirtas meninei produkcijai aptarti, tai – aktyvus kūrinio ir kūrėjo „dialogas“, kuriam skiriama nuo 35 iki 40 % užsiėmimo laiko. Po „dialogo“ užsiėmimas užbaigiamas pratimu, aptarimu, sutvarkoma darbo vieta ir atsisveikinama.

Uždaroje terapinėje grupėje studentui sudaromos sąlygos pažinti aplinkinį pasaulį ir save jame, suvokti pasąmonės procesus, išlaisvinti kūrybiškumą ir plėtoti saviraišką, sujungti įvairių disciplinų žinias, užmegzti glaudesnius tarpasmeninius ryšius ir analizuoti klientui

teikiamos pagalbos kryptis. Praktinis dailės terapijos kursas būsimiems socialiniams darbuotojams ir socialiniams pedagogams suteikia galimybę dailės terapijos metodo elementus taikyti praktikoje, kartu su praktikos vadovu dirbant su socialinės rizikos šeimomis. Tačiau lieka svarbi studentų patirtis aptariamo metodo taikymo galimybių, gilintų profesinių įgūdžių ir patirtų sunkumų aspektais. Minėti klausimai buvo aptariami kokybiniame tyrime, kurio rezultatai pristatomi šiame straipsnyje.

Šio straipsnio tikslas – aptarti socialinio darbo ir socialinės pedagogikos studentų patirtį, įgytą taikant dailės terapijos metodą praktikoje dirbant su socialinės rizikos šeimomis.

Straipsnyje analizuojamos dailės terapijos taikymo socialinėje veikloje galimybės ir pristatomi kokybinio tyrimo metu gauti duomenys. Taikomi metodai – literatūros šaltinių ir kokybinio tyrimo duomenų analizė.

DAILĖS TERAPIJOS TAIKymo GALIMYBĖS SOCIALINĖJE VEIKLOJE

Meno terapijos taikymo socialinėje veikloje prasmingumą plačiai nagrinėjo Laima Kriukelienė (2009), Rasa Kučinskienė (2006), Liudmila Marder (2010) ir kt. Terapinė veikla ir kūryba labai veikia žmogaus gyvenimo kokybę, sveikatą. Jau apie 1940 m. dailininko A. Hillo ir psichoterapeutės I. Champernowne pradėta vartoti sąvoka „dailės terapija“ atvėrė galimybes klientams menine veikla nukreipti dėmesį nuo skausmingų išgyvenimų, išreikšti pyktį, skausmą, nerimą ar kitus jausmus, spręsti instinktyvių potraukių ir socialinės aplinkos konfliktą, suvokti pašamonės vaizdinius ar ugdyti empatiškumą. Pats žodis *terape* (gr.) reiškia pagalbą, gydymą, bendravimą, buvimą kartu (Dapkutė, 2003).

Ši psichologijos, psichoterapijos, medicinos, pedagogikos, estetikos ir kitų mokslų šaknis turinti specialybė atveria plačias socialinės veiklos sritis. Gana išsamiai „meno terapijos“ sąvoką apibrėžė Ona Kristina Polukordienė (1999): meno terapija vadinamas piešimo ar

tapymo procesas grupėje, kurį pasitelkiant ir kurio metu išreiškiami vaizdiniai, asociacijos, fantazijos, mintys, jausmai, interpretacijos apie piešinius, atliekama profesionali ir neprofesionali šių piešinių analizė, kuri siejama su piešinio autoriaus asmenybe, gyvenimu, santykių sistema. Šis procesas tampa terapinis, kai padeda atskleisti piešinio autoriaus išgyvenimus, vidinius konfliktus, paslėptus jausmus, asmenybės vystymosi etapus, pozityvios kaitos potencijas, leidžia suvokti jas pačiam piešinio autoriui ir padeda keistis asmenybei tinkama teigiama linkme. Svarbu atkreipti dėmesį į simbolius kaip autoriaus ryšį su aplinka (Leliūgienė, Klemkaitė, 2004). Taigi, vaizduojamoji dailė – tai puiki galimybė išreikšti save, o specialistui – pažinti klientą, kad jam padėtų užsiimti socialine veikla.

Labiau specializuota dailės terapijos forma yra darbas su šeima. Pasak L. Kriukelienės (2009) ir Tessos Dalley (2004), dailė yra pasitelkiama kaip bendravimo priemonė, teikianti informacijos apie šeimos funkcionavimą neformalioje situacijoje, mažiau priklausant nuo įsigalėjusių kontrolės mechanizmų ir elgesio šablonų; padedanti geriau pažinti įvairaus amžiaus ir patirčių narius bei juos suartinti. Socialinės rizikos šeimose dailės terapijos metodai leidžia pagerinti šeimos narių bendravimą, šeimos funkcijas, stiprinti tėvų ir vaikų pasitikėjimą savimi ir kitais, skatinti saugesnę jausmų raišką ir gerinti socialinius įgūdžius. Dirbant su šeimomis susiduriama su įvairaus amžiaus ir patirčių grupėmis. Ankstyvojo amžiaus vaikams dailės terapijos užsiėmimai taikomi kaip gausios jutiminės patirties lavinimas, verbalinės raiškos skatinimas. Vyresniems vaikams dailės terapijos užsiėmimai leidžia išreikšti vidinį pasaulį, stiprinti savivoką, emocijų raišką. Specialiųjų poreikių turintys vaikai šiuose užsiėmimuose gali lavinti motorinius įgūdžius, kalbinę raišką, vystyti erdvės suvokimą, labiau suprasti emocijas ir jas reikšti. Įvairių sutrikimų turintys asmenys kūrybiniame procese vizualinės raiškos priemonėmis gali paveikti raidos procesus.

Šeimos piešiniai parodo, kaip klientai supranta šeimą – grupę kartu gyvenančių ir kuriančių žmonių; chronograma atskleidžia, kaip klientas šeimoje suvokia save, tarpusavio sąveikos subtilybes, padeda suvokti neverbalinės komunikacijos reikšmę. Grupinėse veiklose

saugi aplinka leidžia atgaivinti spontanišką kūrybiškumą, bendrumo jausmą, spręsti konfliktus, įgalina teigiamus pokyčius be ryškios išorinės intervencijos.

Itin svarbu, kad įvairios taikomos technologijos ir metodai sukurtų pačią tinkamiausią veiklos koncepciją, kuri tiktų veiksmingam darbui įvairiose situacijose; būtų vadovujamasi pagrindiniais dailės terapijos principais: laisvumas (laisvas temų ir vaizdavimo būdų pasirinkimas), spontaniškumas (klientas būna savimi, laisvas nuo savikontrolės) ir taisyklės (bendri susitarimai dėl tolerancijos), kurie palengvina ir padidina grupės narių saviraiškos potencialą.

STUDENTŲ PATIRTIS, ĮGYTA TAIKANT DAILĖS TERAPIJOS METODĄ PRAKTIKOJE, DIRBANT SU SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOMIS

Tyrimas atliktas 2011 m. Jame buvo siekiama aptarti studentų patirtį dailės terapijos metodo taikymo galimybių, gilintų profesinių įgūdžių ir patirtų sunkumų aspektais. Interviu metu buvo taikomas pusiau struktūruoto interviu metodas. Atliktame tyrime dalyvavo 25 ketvirto kurso socialinio darbo (specializacija „Socialinis darbas su socialinės rizikos vaikais ir jų šeimomis“) ir socialinės pedagogikos (specializacija „Socialinis pedagogas darbui su rizikos grupių vaikais ir jų šeimomis“) specialybių studentai, išklausę dailės terapijos kursą ir vedę keletą savarankiškų užsiėmimų socialinės rizikos šeimoms, jų nariams profesinės veiklos praktikos metu, vadovaujant praktikos vadovui. Respondentai buvo pasirinkti patogiosios atrankos būdu. Tyrime dalyvavo 22 merginos ir 3 vaikinai. Tyrimo atlikimo laikas ir vieta buvo iš anksto derinami su tyrimo dalyviais. Visi respondentai sutiko dalyvauti tyrime. Interviu metu gauti duomenys buvo analizuojami išskiriant kategorijas ir subkategorijas. Interpretuojant tyrimo duomenis respondentų kalba netaisyta.

Tyrimo rezultatai atskleidė, jog studentai, aktyviai dalyvavę dailės terapijos praktiniuose užsiėmimuose ir vedę savarankiškus užsiėmimus praktikos metu, įvardijo metodo taikymo galimybes tiek asmeninėje, tiek profesinėje veiklose. Respondentų įvardytoms metodo

taikymo galimybių kryptims atskleisti buvo išskirtos 8 subkategorijos (žr. 1 lentelę).

1 LENTELĖ. DAILĖS TERAPIJOS METODO TAIKYMO KRYPTYS: KATEGORIJOS IR SUBKATEGORIJOS

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Dailės terapijos metodo taikymo kryptys	Saviraiška	„<...> dailės terapija – tai metodas, kurio pagalba siekiama padėti žmogui išreikšti save <...> atskleisti kaip asmenybei“, „išreikšti savo jausmus neverbaline kalba“.
	Atsivalaidavimas	„<...> dailės terapija – atsivalaidavimo priemonė, skirta išreikšti savyje susikaupusias emocijas“, „pasikrauti energijos“, „žaidybinė veikla skatina atsivalaiduoti“.
	Asmens pažinimas	„<...> dailės terapija – tai metodas, kurio pagalba siekiama padėti žmogui, jį pažinti“, „įdomi ir prasminga veikla, suteikiant daug informacijos apie save“.
	Korekcija	„<...> metodas naudingas praktinėje veikloje padėti spręsti iškilusias problemas“, „padeda įveikti rūpesčius, baimes, rasti sprendimo kelius“, „užsiėmimo metu vaiko raginama mama pradėjo nekartoti, kad nemoka piešti, šypsojosi, džiaugėsi ir vaikas“.
	Žinios	„<...> teikia ne tik žinių, bet ir atpalaiduoja. Svarbus ir pats procesas, įsijautimas, jausmų išraiška“, „galima įgyti daug žinių dirbant su vaikais“, „pamačiau dailės terapijos poveikį ir pritaikymo galimybes“, „įdomu ir įmanoma pritaikyti praktiškai“, „suteikia psichologinių, filosofinių žinių“.
	Bendravimas	„<...> metodas moko bendrauti“, „skatina atlikti įvairius pratimus“, „gebėti išklausti kito nuomonę“, „moko išvalgumo“.
	Refleksija	„<...> metodas, kuris gali padėti profesinėje veikloje pastiprinti save, suprasti klientą“, „metodas malonus tiek vadovui, tiek klientui“.
	Kūrybiškumas	„<...> dailės terapija – tai yra minčių, jausmų išliejimas ant popieriaus lapo“, „tai kūrybiškas jausmų išliejimas piešiant“, „ugdo meninius gebėjimus“.

Tyrime dalyvavę studentai išskyrė įvairias dailės terapijos metodo taikymo galimybių kryptis. *Saviraišką*, kaip vieną svarbiausių žmogiškosios patirties atskleidimo priemonių, studentai suvokia kaip galimybę įgyvendinti asmeninius polėkius, mintis, jausmus per meninę raišką ir stiprinti pasitikėjimą savimi, gebėjimą suvokti savo siekius bei asmeninius tikslus, dabartinę būseną („dailės terapija – tai metodas, kurio metu žmogus išreiškia save, savo jausmus, emocijas“). Tai suteikia vidinės harmonijos, padeda *atsipalaiduoti* („žaidybinė veikla skatina atsipalaiduoti“).

Pasak L. Kriukelienės (2009), saviraiškos galimybė psichologinių ir socialinių problemų turinčiam žmogui dažnai yra ribota arba visai užblokuota. Todėl terapinės veiklos metu ugdomas *kūrybiškumas* („tai kūrybiškas jausmų išliejimas piešiant“), skatinamas bendravimas („gebėti išklausti kito nuomonę“, „moko išvalgumo“) padeda užmegzti saugesnį kontaktą, pajusti savo galimybes, gebėti išreikšti norus.

Tarp atsakymų vyravo ir į kito žmogaus pažinimą sutelkta dailės terapijos taikymo kryptis – *asmens pažinimas*, leidžianti empatiškai pažvelgti į kliento poreikius ir būseną, numatyti motyvacijos siekti teigiamų pokyčių kryptis socialinės intervencijos procese („metodas, padedantis gauti daug informacijos apie klientą“, „padeda geriau suprasti save ir kitus“), *koreguoti* esamą situaciją bendraujant piešiniais („padeda įveikti rūpesčius, baimes, rasti sprendimo kelius“). Anot Lietuvos dailės terapijos taikymo asociacijos pirmininkės Audronės Brazauskaitės (2007), dailės terapinis procesas yra grindžiamas tuo, jog reikšmingiausios žmogaus mintys ir išgyvenimai, kadangi yra kilę iš pasąmonės, gali būti greičiau išreikšti vaizdiniais nei žodžiais. Tai leidžia labiau pažinti klientą.

Ne mažiau svarbi, į kokybę sutelkta dailės terapijos metodo taikymo kryptis profesinėje veikloje yra *žinios* („galima įgyti daug žinių dirbant su vaikais“, „pamačiau dailės terapijos poveikį ir pritaikymo galimybes“) ir *refleksija* („metodas, kuris gali padėti profesinėje veikloje pastiprinti save, suprasti klientą“). Socialiniame darbe yra itin svarbus geras kontaktas su klientu, leidžiantis patobulinti specialisto kompetencijas ir padidinti kliento galimybes siekti bendro tikslo. Harmonija su savimi, kaip efektyvios veiklos garantas, specialistui, bendraujant su klientu, leidžia sukurti saugią atmosferą.

Remiantis tyrimo duomenimis galima daryti prielaidą, kad dauguma

studentų pabrėžia terapinės veiklos svarbą dirbant su klientu ir savimi. Profesinės veiklos praktikos (savarankiškų užsiėmimų) metu turėję galimybę taikyti žinias ir naudoti įgūdžius, socialinio darbo ir socialinės pedagogikos specialybių studentai dalijosi, kad metodo praktinis įsisavinimas yra reikšmingas dėl galimybės tinkamai perduoti metodo prasmę ir terapinės veiklos poveikį klientui.

Analizuojant tyrimo dalyvių patirtį lavintų profesinių įgūdžių aspektu, buvo išskirtos 4 subkategorijos (žr. 2 lentelę).

2 LENTELĖ. SAVARANKIŠKO DAILĖS TERAPIJOS UŽSIĖMIMO METU LAVINTI PROFESINIAI ĮGŪDŽIAI: KATEGORIJOS IR SUBKATEGORIJOS

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Savarankiško dailės terapijos užsiėmimo metu vystyti profesiniai įgūdžiai	Stebėjimo	<i>„<...> stebėjau, kaip jis jaučiasi“, „į jo neverbalinę kalbą pristatant savo darbą. Iš to labai matėsi, kiek pastangų ir apmąstymo žmogus įdėjo į savo darbą“.</i>
	Bendravimo	<i>„<...> bendravome <...> klientui padėjau geriau suprasti save, savo elgesį“, „mokiau atskleisti jausmus, išsigilinti į save“, „pagerėjo bendravimo įgūdžiai“, „daugiausiai dėmesio skyriau tėvų motyvacijai, įtraukimui, norui pasisakyti“.</i>
	Vertinimo	<i>„<...> manau, kad vaikas labiau išsigilino į save, o tai gali keisti elgesį“, „Dailės terapija suteikė gerų emocijų, o kai žmogus yra pilnas gerų emocijų, jo elgesys aplinkiniams yra geresnis“, „parodo užslėptus jausmus, kuriuos, užsidares viduje, nenori parodyti“.</i>
	Planavimo	<i>„<...> gan sėkmingai pavyko, sunkumų neturėjau, nes viskas buvo iš anksto suplanuota“, „susikoncentravau į atliekamą užduotį“, „kad kiekvienas dirbtų nuoširdžiai, nesiblaškytų“.</i>

Savarankiško dailės terapijos užsiėmimo sėkmė priklauso ne tik nuo teorinio ir praktinio pasirengimo, bet ir nuo bendrųjų asmenybės gebėjimų. Dailės terapija – metodas, jungiantis įvairių mokslų žinias: psichologijos, socialinės psichologijos, pedagogikos, etikos, bendravimo

pratybų, filosofijos, medicinos (Kriukelienė, 2009). Dailės terapijos metodo taikymas praktinėje veikloje suteikia galimybę sisteminti ir gilinti profesines žinias ir įgūdžius.

Labiausiai lavintini profesiniai įgūdžiai buvo nukreipti į *stebėjimą*: klientų jausmų („stebėjau, kaip jis jaučiasi“, „išreikšdamas jausmus, klientas jausis ramesnis“), kliento elgesio pokyčių („dažniausiai kreipiau dėmesį į jausmų išraišką, judesius, elgesį“, „piešinyje klientas galėjo išsakyti viską, ką jis ne visada gali pasakyti“), neverbalinės kalbos („dažniausiai kreipiau dėmesį į kliento neverbalinę kalbą, veido mimiką, jausmus, elgesį žmogaus“, „stebėjau, kaip keitėsi šeimos narių bendravimas susitikimo metu“, „į jo neverbalinę kalbą pristatant savo darbą. Iš to labai matėsi, kiek pastangų ir apmąstymo žmogus įdėjo į savo darbą“), meninės raiškos priemonių naudojimo („stebėjau jo piešimą, spalvas“, „į replikas, komentarus, į tai, kokias priemones naudoja, kokios spalvos vyrauja piešinyje“, „į kliento judesius, į tai, kaip jis piešia, kaip stipriai laiko ir naudoja priemones“).

Studentai taip pat išskyrė lavintinus *planavimo* įgūdžius („susikoncentravau į atliekamą užduotį“, „kad kiekvienas dirbtų nuoširdžiai, nesiblaškytų“). Dalyvaudamas užsiėmime kaip vedantysis, respondentas atlieka daugybę funkcijų: planuoja užsiėmimą, organizuoja „ledlaužius“, skatina dalyvių diskusiją, stebi kūrybinį procesą ir kliento jausmų, elgesio pokyčius, vertina procesą ir dalyvių atsiskleidimo laipsnį. Palaikant kūrybos procesą, stebėjimas atlieka bene svarbiausią vaidmenį visuose terapinio proceso etapuose: vertinant grupės emocinę būseną, pritaikant idėjas ir priemones, aktyvinant kūrinio ir kūrėjo „dialogą“. Galbūt todėl respondentai pabrėžė šio įgūdžio vystymo sritis. Anot L. Kriukelienės (2009, p. 163), „saugioje aplinkoje, nevaržomas draudimų ir nuorodų, spontaniškai piešdamas, pacientas gali „papasakoti“ sau ir kitiems apie save ir savo pasaulį“.

Studentai lavino ir *bendravimo* („per bendravimą, koregavimą jis mokosi save analizuoti, keičiasi jo jausmai, emocijos“) bei *vertinimo* įgūdžius („parodo užslėptus jausmus, kuriuos, užsidaręs viduje, nenori parodyti“, „jis tampa atviresnis, nuoširdžiau reiškia mintis“, „manau, kad vaikas labiau įsigilino į save, o tai gali keisti elgesį“). Analizuojant pastaruosius tyrimo rezultatus galima daryti prielaidą,

jog tėvai, matydami teigiamus vaiko elgesio pokyčius ir suprasdami minčių simboliką, gali sustiprinti šeimos bendrumo jausmą ir motyvaciją gerinti šeimos funkcionavimą.

Tyrimo rezultatai atskleidė, jog dailės terapijos metodų taikymas socialinės rizikos šeimų nariams gali turėti įtakos vaikų ir tėvų tarpusavio santykiams, padėti suvokti konfliktų priežastis, stiprinti tėvų ir vaikų pasitikėjimą savimi, skatinti saugesnę jausmų raišką, gerinti vaikų socializaciją ugdymo ir socialinėse institucijose, įtraukti šeimos narius į elgesio ugdymo programas, gerinti specialistų ir šeimų bendradarbiavimą.

Tyrimo dalyvių atsakymai liudija ir apie savarankiškai vesto dailės terapijos užsiėmimo metu patirtus sunkumus, kurie suskirstyti į keurias subkategorijas (žr. 3 lentelę).

3 LENTELĖ. SAVARANKIŠKO DAILĖS TERAPIJOS UŽSIĖMIMO METU IŠRYŠKĖJĘ SUNKUMAI: KATEGORIJOS IR SUBKATEGORIJOS

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Savarankiško dailės terapijos užsiėmimo metu išryškėję sunkumai	Klientų motyvacijos dalyvauti stoka	„<...> pagrindinė problema, su kuria susidūriau – klientų išsiblaškymas ir neįsiklausymas“, „kartais kildavo sunkumų dėl klientų neigiamo požiūrio į dailės terapiją“.
	Bendravimo įgūdžių stoka	„<...> labiausiai trūko bendravimo įgūdžių“, „sunku įtraukti vaikus, skatinti reikšti savo mintis, dabartinius sunkumus“, „suprasti neverbalinę kalbą“.
	Sunkumai, susiję su dokumentų pildymu	„<...> susidūriau su duomenų pildymo sunkumais“, „labai sunku informaciją perteikti raštu“, „pildant dokumentus kilo keletas neaiškumų“.
	Nepritaikytos patalpos	„<...> buvo nepritaikytos patalpos“, „bendravimo su klientais, patalpų problema“.
	Priemonių stygius	„<...> iškilo keletas nesusipratimų dėl klientų nesusikaupimo ir dėl to, kad socialinis darbuotojas ne visuomet gali turėti tiek priemonių, kurios reikalingos“.
	Klientų nedrąsa	„<...> terapijos dalyviai įsitraukdavo, tačiau vengė išbandyti naujas veiklos priemones“.

Apklaustųjų požiūriu, ryškiausi savarankiškos veiklos sunkumai yra susiję su *bendravimo įgūdžių stoka* („sunku įtraukti vaikus, skatinti reikšti savo mintis, dabartinius sunkumus“), *patalpų nepritaikymo* problemomis („buvo nepritaikytos patalpos“) ir negebėjimu *fiksuoti dailės terapijos proceso* („labai sunku informaciją perteikti raštu“, „sunkumų atsirado užpildant chronogramą“). Pastarasis įforminamas parengiant dailės terapijos užsiėmimo protokolą ir chronogramą, atspindinčią dalyvių būsenas tam tikruose veiklos etapuose bei tarpusavio ryšius (Kučinskienė, 2006). Stebint terapinės veiklos procesą gaunama daug informacijos, kurioms sisteminti ir reikšmingoms detalėms atskleisti reikia specifinių gebėjimų, įgytų ne tik praktinių užsiėmimų metu, bet ir per visą studijų aukštojoje mokykloje laiką. Anot Aleksandro Kopytino (Копытин, 2001), egzistuoja įvairios dailės terapijos darbo registavimo formos, kurias specialistas gali pritaikyti savo praktiniame darbe, priklausomai nuo asmeninio profesinio pasirengimo, darbo pobūdžio, veiklos tikslingumo.

Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, jog studentai neskyrė pakankamai laiko savarankiškomis studijoms, užsiėmimams ar seminarams, skirtiems įsisavinti dailės terapijos proceso fiksavimo priemonėms.

Įvardijami ir sunkumai, susiję su grupinio darbo patirties stoka: tai *klientų motyvacijos dalyvauti stoka* („pagrindinė problema, su kuria susidūriau – klientų išsiblaškymas ir neįsiklausymas“, „buvo sunkiausia grupės kalbėjimas, nebuvo susikaupimo“), klientų ar paties vedančiojo nedrąsa („dalyviai išitraukdavo, tačiau vengė išbandyti naujas veiklos priemones“, „pirmą kartą buvo labai neįjauku“).

Priemonių stygiaus sukelti sunkumai praktinėje veikloje („socialinis darbuotojas ne visuomet gali turėti tiek priemonių, kurios reikalingos“) parodo dailės terapijos užsiėmimo specifškumą: grupinės veiklos vieta turi būti nuolatinė, rami (be išorinių trukdžių), pakankamai erdvi kūrybinei laisvei, saugi (su prieinamomis švaros priemonėmis), diskretiška (laikomasi konfidencialumo principų). Kabinete išdėstytų meninės raiškos priemonių gausa (įvairios dažymo ir tapymo priemonės, įvairių spalvų ir dydžių lapai, lipdyimo priemonės, gamtinė medžiaga, buities atliekos, audiniai, siūlai,

žirklės, klijai ir kt.) skatina kūrybiškumą, suteikia kitokią jutiminę potyrį (Лебедева, 2003).

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ne visose institucijose praktikos vadovai teigiamai įvertino dailės terapijos metodams taikyti reikalingas sąlygas: stigo priemonių, užsiėmimams tinkamų patalpų, nepakako kontakto su klientais. Todėl remiantis tyrimo duomenimis galima daryti prielaidą, kad studentų dailės terapijos metodų taikymo sėkmingumą lėmė institucijos specialistų profesionalumas ir požiūris į meno terapijos metodų taikymą; studento motyvacija ir profesinių įgūdžių pakankumas; studento išitraukimas ir statusas bei materialiniai ištekliai.

Apibendrinant galima teigti, kad dailės terapijos metodo taikymas profesinės veiklos praktikos metu leidžia išplėsti metodo suvokimo ir taikymo galimybes, lavinti profesinius įgūdžius, gerinti pagalbos teikimo socialinės rizikos šeimoms procesą.

IŠVADOS

Dailės terapijos metodo įsisavinimas praktinių ir savarankiškai vedamų užsiėmimų metu suteikia studentams galimybę suvokti dailės terapijos taikymo profesinėje veikloje kryptis savęs ir kliento pažinimo, saviraiškos, bendravimo, refleksijos, atsipalaidavimo, korekcijos ir kūrybiškumo ugdymo srityse.

Studentų patirtis, įgyta taikant dailės terapijos metodą praktikoje dirbant su socialinės rizikos šeimomis, rodo, kad jie lavino stebėjimo, planavimo, bendravimo ir vertinimo įgūdžius profesinėje veikloje. Sėkmingumui įtakos turėjo ir asmeninė motyvacija, bendradarbiavimas su praktikos vadovu ir gebėjimas sukurti terapinę aplinką.

Tyrimo rezultatai atskleidžia, jog dailės terapijos metodų taikymas socialinės rizikos šeimų nariams gali paveikti vaikų ir tėvų tarpusavio santykius, padėti suvokti konfliktų priežastis, stiprinti tėvų ir vaikų pasitikėjimą savimi, skatinti saugesnę jausmų raišką, gerinti vaikų socializaciją ugdymo ir socialinėse institucijose, įtraukti šeimos

narius į elgesio ugdymo programas, gerinti specialistų ir šeimų bendradarbiavimą.

Studentų savarankiškos veiklos metu išryškėję sunkumai siejami su *subjektyviomis ir objektyviomis sąlygomis*. *Subjektyviems* sunkumams priskiriama bendravimo įgūdžių stoka, grupinio darbo patirties stoka ir nepakankamas gebėjimas fiksuoti dailės terapijos procesą. *Objektyvūs* sunkumai yra susiję su patalpų nepritaikymo ir sąlygų bendrauti su šeimomis nesudarymo problemomis.

LITERATŪRA

1. Brazauskaitė, A. (2007). *Dailė kaip terapija: ištakos ir dabartis* [žiūrėta 2011 m. kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.anonsas.lt/portal/categories/27/1/0/1/article/4574>.
2. Dalley, T. (2004). *Dailė kaip terapija*. Vilnius: Apostrofa.
3. Dapkutė, A. (2003). *Kalba be žodžių*. Vilnius: Rafaelis.
4. Kriukelienė, L. (2009). *Dailės terapija*. Kaunas: Vitae litera.
5. Kučinskienė, R. (2006). *Dailės terapija. Seminarų užrašai*. Vilnius: Kronta.
6. Leliūgienė, M., Klemkaitė, J. (2004). *Dailės terapija socialiniame darbe su vaikais*. Vilnius: Spauda.
7. Marder, L. (2010). *Spalvotas pasaulis*. Vilnius: Presvika.
8. Polukordienė, O. K. (1999). *Meno terapija. Grupinė psichoterapija Lietuvoje*. Vilnius: Via recta.
9. Копытин, А. (2001). *Системная арт-терапия*. СПб: Реч.
10. Лебедева, Л. Д. (2003). *Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система знаний*. СПб: Реч.